

УДК 070:327.3:329

Коник М. І.,

mariana.konyk.mk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4856-1707,

Researcher ID:0000-0003-4856-1707,

к.н.соц. ком., доцент кафедри маркетингу,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ПИТАННЯ НЕОНАЦИЗМУ НА ШПАЛЬТАХ СВІТОВИХ НАУКОВИХ ЧАСОПИСІВ

Анотація. У публікації окреслено результати досліджень сучасної неонацистської ідеології в країнах Центральної та Східної Європи: неонацизмом прийнято називати праворадикальні рухи чи певні екстремістські угруповання, ідеологія яких побудована на підвалинах нацизму. Виявлено значну заангажованість науковою спільнотою публіцистів, істориків, політологів, соціологів питанням неонацизму. Представлено бачення квестії функціонування неонацизму провідними європейськими та американськими дослідниками на шпальтах наукових часописів, зокрема, ними чітко продемонстровано цілісну систему діяльності руху у певних країнах: Австрії, Німеччині, Польщі, Румунії, Угорщині, Хорватії та інших. Окрім того, окреслено основні віхи співпраці представників медіа із неонацистами та проаналізовано створення ними популяризаторського чинника для ідеології у певному суспільстві. Здійснено історичний екскурс щодо формування основних постулатів розвитку неонацистського руху, зокрема, після Другої світової війни та розпаду Радянського Союзу. Проте, визначено, що тема функціонування неонацизму у Західній Європі є більш актуальною та досліджуваною, аніж у країнах Центральної та Східної, науковці якої зосереджували увагу здебільшого на створенні радикальних політичних партій і не проводили емпіричних досліджень щодо діяльності екстремістських угруповань. У наукових розвідках виявлено ряд чинників, які сприятливо вплинули та досі сфокусовані на просування ідеології у певних суспільствах. Автором здійснено аналіз окремих публікацій, в яких значна увага приділена початкам створення неонацистського руху та його значному розвитку сьогодні. З'ясовано, що в умовах глобалізаційних викликів, які провокують економічні, політичні, безпекові кризи, функціонують чинники, що стають сприятливим ґрунтом для формування неонацистської пропаганди. Практичне значення результатів дослідження: напрацьований матеріал може бути використаний для формування навчальних програм з міжнародної журналістики та медіаграмотності у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: Неонацистська ідеологія, наукові журнали, публікація, ЗМІ, демократія, Центральна та Східна Європа.

Конык М. І.,

mariana.konyk.mk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4856-1707

Researcher ID:0000-0003-4856-1707

Ph.D. in Social Communications, Associate Professor of Marketing Department,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

THE ISSUE OF NEO-NAZISM IN THE COLUMNS OF WORLD SCIENTIFIC JOURNALS

Abstract. The publication presents the study of modern neo-Nazi ideology in the countries of Central and Eastern Europe. Right-wing radical movements and certain extremist groups whose ideology is built on the foundations of National Socialism are called neo-Nazis. Significant involvement of the scientific community of journalists, historians, political scientists and sociologists in the issue of neo-Nazism was revealed. The topic of neo-Nazism presented by European and American researchers is outlined. In particular, the authors provide a detailed overview of the neo-Nazi movement in Austria, Germany, Poland, Romania, Hungary, Croatia, etc. In addition, the main milestones of the cooperation of media representatives with neo-Nazis are outlined and their creation of a popularizing factor of ideology in a certain society is analyzed. A historical overview was provided regarding the formation of the main postulates of the creation and development of the neo-Nazi movement, in particular, after the Second World War and the collapse of the Soviet Union. However, it is

determined that the topic of neo-Nazism in Western Europe is better researched than in the countries of Central and Eastern Europe. Researchers in the latter focused mainly on the creation of radical political parties and did not conduct empirical research on the activities of extremist groups. The author analyzed individual publications in which considerable attention was paid to the beginnings of the creation of neo-Nazi ideology. Scientific investigations revealed a number of factors that contributed greatly to the development of ideology in certain countries. It was found that the conditions of globalization challenges, which provoke economic, political, and security crises, become a favorable platform for the formation of neo-Nazi propaganda. The practical significance of the research results: the developed material can be used for the formation of educational programs on international journalism and media literacy in higher educational institutions.

Key words: Neo-Nazi ideology, scientific journals, publication, media, democracy, Central and Eastern Europe.

JEL Classification: K33

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-13-03>

Актуальність теми. Паралельно з формуванням демократичного устрою, зокрема, після Другої світової війни та розпаду Радянського Союзу, здійснювалася організація діяльності неонацистських угруповань та інших радикальних інституцій в країнах Центральної та Східної Європи. Безперечно, неонацизм є яскравим праобразом нацистської ідеології, проте на сучасному рівні увібрав у себе елементи ультра націоналізму, ксенофобії, антисемітизму та ін. За словами Р. Пилипчука, неонацизм – це загальне формулювання політичних праворадикальних рухів та екстремістських груп, в основі ідеології якого покладені засади націонал-соціалізму [1].

У статті проаналізовано низку наукових періодичних органів, на сторінках яких представлено дослідження питання сучасного функціонування неонацистського руху: «European Journal of Political Research» (Гобокен, США), «Journal of Democracy» (Вашингтон, США), «Georgetown Journal of International Affairs» (Вашингтон, США), «Government and Opposition» (Кембридж, Велика Британія), «Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity» (Кембридж, Велика Британія), «Helsinki roveļa» (Белград, Сербія), «Nigdy więcej» (Варшава, Польща), зокрема, це видання у цілому присвячене дослідженню радикальних рухів, і вже понад двадцять років висвітлює теми расизму, ксенофобії, антисемітизму та їх розвиток і функціонування відповідно.

Простеживши думку багатьох авторів у наукових часописах, можемо стверджувати, що неонацизм – це своєрідна форма поєднання ультраправої політики та правого екстремізму. Неонацисти заперечують Голокост, як і усі злочини нацистів проти людяності, які тривали понад десять років (упродовж 1933–1945 рр.). Характерною особливістю для прихильників цієї ідеології вважається

широке використання нацистської символіки та захоплення й популяризація постаттю німецького диктатора А. Гітлера. До слова, засіб впливу на громадську думку – медіа, часто використовується представниками неонацистського руху, формуючи меседжі більш нейтрального чи позитивного змісту щодо певних терористичних актів чи інших злочинів відносно окремих представників національностей. Адже, без перебільшення, сьогодні ЗМІ вважаються провідним фактором у продукуванні політичної комунікації; часто вони формують політичну реальність.

Мета статті – продемонструвати основні наративи висвітлення питання неонацистського руху на сторінках наукових часописів; здійснити аналіз праць європейських та американських публіцистів щодо функціонування неонацизму, зокрема, у країнах Центральної та Східної Європи; сформувати загальний образ представлення даного питання на шпальтах наукових часописів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання неонацизму було підняте італійським науковцем К. Гаттінарою [8], німецьким – П. Гоккеносом [9], польським дослідником П. Жуком [20], британським – Дж. Лі [11], німецьким – М. Мінкенбергом [12; 13], американською дослідницею В. Рамалінгам [14], шведським – Дж. Рідгреном [15], румунсько-американським – В. Тісманяном [18], німецько-американським – К. Джараушем [10] та ін. Також простежено діяльність польської асоціації «Nigdy więcej» (була створена у 1996 р.), яка реалізує функціонування основних постулатів для розвитку демократії у Центральній та Східній Європі [19]. Асоціація працює над виданням спеціалізованого часопису з аналогічною назвою «Nigdy więcej», де публікують статті на теми висвітлення злочинних дій екстреміст-

ськими та расистськими групами в європейських країнах (чимало публікацій присвячено темі функціонування неонацистських організацій).

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ ст. держави Центральної та Східної Європи, які пережили злочини нацизму та комунізму, здійснили безпрецедентний перехід від тоталітаризму до демократії, від державної економіки до ринкової. І здавалося, що усі принципи диктатури назавжди будуть відкинута громадськістю цих держав, проте сьогодні, зокрема, у Центральній та Східній Європі, функціонують нацистські ідеї. Вони матеріалізуються через нацистську символіку та гасла на стінах міст; мають місце в масових зібраннях, маршах і заворушеннях проти етнічних і сексуальних меншин, імміграції чи мультикультуралізму; проголошуються через мови ворожнечі, тексти пісень, в інтернет-блогах та соціальних мережах; проявляються у численних насильницьких злочинах, які керуються неонацистською ідеологією. Важливо зрозуміти, чому нацистська ідеологія відроджується в сучасній Європі, і як можливо, що вона, будучи відповідальною за початок найбільш руйнівної війни в історії, призвела до загибелі понад сорока мільйонів людей та безпосередньо причетна до геноциду людства, стає привабливою у ХХІ ст.?

Реалії неонацистського питання в країнах Центральної та Східної Європи демонструють, що цей рух не є новим явищем. Його основа сформована на антисемітизмі, соціал-дарвінізмі, шовінізмі й антиплюралізмі та не вважається поодиноким явищем, а загальноєвропейським проблемним питанням [12]. Зокрема, відомий британський вчений, публіцист Р. Ітвелл, який з 1970 р. вивчав питання фашизму та популізму, писав, що термін неонацизму увібрав у себе значну роль від історичного націонал-соціалізму [6]. Без сумніву, історичний нацизм дає основу для сьогоденного неонацистського руху, проте період політичного та культурного режиму марксизму-ленінізму 1949–1989 рр., а особливо зміни державного регулювання в 1989–1992 рр. посприяли його «вдосконаленню». Попри нові форми неонацистського руху, які виникли по всій Європі, історична спадщина саме Центральної та Східної Європи найкраще сприяє розумінню та висвітленню сучасних подій, пов'язаних з цією ідеологією.

Проведемо паралель між світовим порядком після Першої світової війни та періодом після падіння радянського режиму в Центральній та Східній Європі: т. зв. «демонтаж» комуністичної системи посприяв появі низки держав, які були

обтяжені тягарем соціально-економічних проблем. Відомо, що аналогічна ситуація існувала у Німеччині після Першої світової війни: реакція окремих держав через невизначеність у формуванні державного устрою підштовхнула німецьку громадськість до формування націоналістичних настроїв. Зокрема, європейським державам цього післявоєнного періоду було притаманно все більше заглиблювалися у вир економічної кризи та певною мірою слабких демократичних традицій. Зокрема, фінансові труднощі та Версальський мирний договір (1919 р.) створили деморалізаційний вплив на німецьке суспільство. Таким чином, Німеччина пережила низку загальних потрясінь: військову поразку, втрату території, військові репарації, гіперінфляцію в 1920-х рр., подальшу економічну кризу 1930-х рр. і нездатність Веймарської Республіки до відновлення, що, по суті, викликало велике невдоволення та розчарування серед громадськості. Мабуть, не знайшлося б кращих умов для пропаганди націонал-соціалізму в цій державі.

Крах радянської системи дав громадськості можливість самостійно обирати курс свого майбутнього, вибору якого вона була позбавлена понад п'ятдесят років правління режиму [3]. Як бачимо, Центральна та Східна Європа була регіоном, де крах комуністичних режимів залишив відкрити прогалину для розвитку неонацизму. Адже, економічні проблеми в колишніх комуністичних країнах сприяли радикалізації проявів безнадії та упереджень. У контексті перехідного періоду, капіталізм передусім розглядався як засіб, який міг би допомогти країнам вийти з економічної депривації. Однак безпосередній результат трансформації був протилежним: економіка погіршилася, рівень заробітної плати різко впав, як наслідок – зросло безробіття та зубожіння, які здавалися зрадою для очікувань суспільств.

Після краху соціалізму були створені сприятливі умови для екстремізму у Центральній та Східній Європі. Громадськість була розчарована результатом економічного переходу, оскільки для багатьох людей засади функціонування ринкової економіки були тісно пов'язані із демократією, тому невдача економічної реструктуризації в їх розумінні також свідчила про невдачу демократії. Німецький науковець М. Мінкенберг писав, що розпад радянського режиму розширив ідею демократичної Європи, включивши також колишні комуністичні держави. Але за іронією долі це викликало недемократичні тенденції, а саме зростання екстремізму в Центральній та Східній Європі [13].

Зазначимо, що заборона націонал-соціалізму в Європі настала одразу після закінчення Другої світової війни. Перша спроба повернутися до нього з'явилася в 1949 р. із заснуванням політичної партії «Sozialistische Reichspartei» (Партія Соціалістичного Рейху) в Німеччині, яка була визначена як неонацистська за своїми цілями та ідеологією; офіційно розпущена в 1952 р. Згодом, у 1959 р., була проведена перша публічна демонстрація неонацистської молоді вже в Австрії. Існували також інші неонацистські рухи по всій Європі, які склалися переважно з першого післявоєнного покоління; однак їх чисельність не була значною. Активна хвиля радикалізації сформувалася після розпаду радянської системи. Ейфорія, викликана крахом радянського режиму, незабаром «поступилася місцем напрузі і виявила чималу кількість людей, глибоко вражених невизначеністю, з якою вони зіткнулися» [16].

Питання про точну кількість неонацистських груп та їхніх послідовників у Європі сьогодні достеменно не відома. По-перше, ці групи є забороненими та незаконними, тому такий факт унеможливує пошук особистих даних членів руху. Як було визначено Інститутом стратегічного діалогу, майже в кожній країні Європи бракує достатніх даних про діяльність неонацистів, оскільки комунікація між розвідувальними організаціями, правоохоронними органами, урядом, науковцями та громадянським суспільством не є ефективною [12]. Навіть у тих країнах, де урядові установи повідомляють приблизні цифри, наукова спільнота наголошує на невизначеному рівні вивчення цього явища, зокрема, через законодавчі заборони щодо висвітлення цієї теми для громадськості.

Спосіб вивчення поширення неонацизму в Центральній та Східній Європі (Німеччина, Угорщина, Польща, Латвія, Чехія та Австрія) полягає в тому, щоб дослідити статистику злочинів, які реалізувалися неонацистською ідеологією, вивчити антирасистські та урядові звіти про неонацистські демонстрації, а також простежити висвітлення їх діяльності в ЗМІ. Зокрема, у Німеччині неонацистська платформа формує у громадськості почуття страху перед імміграцією та т. зв. «великою заміною», при якій більшість етнічного населення держави замінюється національними меншинами. Як підтверджують публіцистичні матеріали, неонацисти прагнуть запобігти процесу імміграції, мультикультуралізму та відкриттю кордонів для мігрантів [15].

Після Другої світової війни, наприклад, австрійським політикумом було прийнято чимало

законів, які сприяли тому, що нацистські організації не могли функціонувати в країні. Правові механізми, які були розроблені для цієї мети: Договір про відновлення незалежної та демократичної Австрії, Конституційний закон про заборону націонал-соціалістичної німецької робітничої партії, Конституційний закон про воєнні злочини та інші звірства націонал-соціалістів. Проте, сьогодні неонацистське середовище в Австрії продовжує функціонувати: активно використовуються соціальні мережі та Інтернет для комунікації щодо питання реалізації різних демонстрацій. Зокрема, у 2017 р. в Австрії зафіксовано рекордну кількість насильницьких злочинів неонацистами – 1162 випадки. Зі зростанням мігрантофобії, яка присутня в багатьох європейських країнах, австрійські антиісламські організації за останні роки отримали більшу підтримку громадськості. Зазначимо, що австрійському неонацизму притаманні зібрання проти масової міграції, мультикультуралізму та антиісламізму.

До слова, потужність угорського неонацистського руху була яскраво продемонстрована 8 лютого 2020 р. в Будапешті на святкуванні «Дня Пошани»: вулицями столиці Угорщини пройшов марш із близько 600 осіб. «Насильницькі, найагресивніші люди відвідують цей захід», – писав Б. Хуняді, представник угорського аналітичного центру «Political Capital» [4]. Зазначимо, що особливе місце на ультраправій угорській платформі займає націоналістично-популістська партія «Йоббік». Раніше, ще до обрання її до угорського парламенту, було простежено комунікацію цієї партії з ультраправими, зокрема, неонацистськими групами.

У дослідженні, проведеному у 2000–2017 рр., відображено картину популяризації діяльності неонацистів у 39 європейських державах, зокрема, яким посприяли активні дії популістського руху (Наприклад, голоси популістів у Польщі становили відповідно у 2000 р. – 0,1%, у 2008 р. – 34,93% та у 2017 р. – 46,38%) [7]. Безперечно, некоректно пов'язувати термін неонацизм із діяльністю правих популістських партій, проте важливо розуміти масштаби підтримки екстремізму громадськістю сьогодні, беручи до уваги більшу підтримку неонацистських угруповань саме із популістських партій [21]. За наявними даними, можна простежити тенденцію зростання підтримки екстремізму, зокрема, різна тенденція спостерігається у країнах Центральної та Східної Європи. У Польщі, наприклад, у 2002–2003 рр. 20% населення висловили упереджене ставлення до інших національностей,

що проживали в цій країні; цей показник вже становив 25% у 2014-2015 рр. і 27% у 2017 р. Щодо кількості антисемітських злочинів, які були зафіксовані у 2017 р., Австрія повідомила про 39 інцидентів, Німеччина – 233, Польща – 78, Чехія – 27. Ті самі антисемітські злочини, які були мотивовані правим екстремізмом у 2018 р. зросли до: 49 в Австрії, 1799 – Німеччині, 179 у Польщі, 347 – Чехії [2].

Зазначимо, що для представників неонацистського руху в різних європейських країнах притаманні певні розбіжності у формуванні ідеологічних засад функціонування. Попри це, об'єднаною деталлю вважається притаманність неонацистській ідеології форм расизму. Зокрема, згідно з висловлюваннями А. Гітлера, арійська раса повинна була домінувати у майже 49 країнах світу; інші раси лише становитимуть загрозу для її функціонування. Ідеологічною основою неонацизму є «нація», проте не громадянська, яку формують члени нації різного етнічного походження, конфесійної та мовної приналежності, а етнічна. Відомий британський політолог, історик Е. Сміт писав, що прихильники етнічної нації підкреслюють перевагу власної нації над усіма іншими. Ідеологічні елементи неонацистів – це, перш за все, расистські. Їх мета, чи у Варшаві, Празі чи Ризі створити «расово чисте» суспільство, подібне до того, яке існувало за часів Третього Рейху, що сприяє втіленню ідеї чистокровної нації зі спільним походженням, історією та мовою. Неонацизм, у своєму «ліберальному» вираженні, знаходить свій шлях до антиєврейської пропаганди та заперечення Голокосту, зокрема, радикальні групи вдаються до насильницьких нападів, закликаючи до організації нового Голокосту [17]. Тому для неонацистської ідеології притаманною вважається ідея чистокровної нації з власними уявленнями про расову ієрархію, етнічну ворожнечу та автократію. Саме тому неонацисти рішуче виступають проти імміграції не білих груп людства до Європи. Зокрема, у Німеччині ці групи мобілізуються проти мусульман, у Чехії – проти ромів, у Польщі – проти євреїв та інших національностей, а також проти представників сексуальних меншин.

Ідея етнічної нації не є новим явищем, оскільки формувалося на підвалинах нацизму. Сьогодні ця ідеологія заборонена, а діяльність неонацистів є незаконною, проте вона була частиною німецького правового кодексу у 1930-х рр. Громадськість Третього Рейху визнавала легітимність цього закону: деякі через примус,

проте більшості були прихильні умови ідеології. «Багато хто щиро вірив у верховенство права, навіть якщо закон підтримував соціальний порядок, який був расистським і диктаторським [5]. Зазначимо, що у психології схильність людей до нетерпимості та неповаги до людей інших національностей пояснюється кількома основними характеристиками: гомогенна перевага (люди віддають перевагу тим, хто схожий на них і не сприймають т. зв. «іншості»); прагнення окремих людей мати перевагу над іншими; бажання об'єднати всіх членів етнічної спільноти та зробити їх рівними під сильним керівництвом; відчуття стурбованості через соціально-економічні кризи в країні.

Кінець ХХ ст. для громадськості в Центральній та Східній Європі був представлений незадовільним станом економіки, безробіттям, високим рівнем злочинності та загальним зниженням рівня життя; безперечно, ці та інші політичні, освітні, культурні чинники сприяли популяризації неонацистської ідеології. Якщо ж порівняти країни Центральної та Східної Європи з країнами Західної Європи, то наголосимо, що для перших також характерними вважаються вищий культурний консерватизм, слабка соціальна активність, сильна позиція популістських і націоналістичних рухів. Польський публіцист, політолог П. Жук писав, що розрив між європейськими країнами існував ще в ХVII ст., коли капіталістична економіка почала розвиватися в Західній Європі, тоді як східні європейці практикували феодалізм і рабовласництво. Економічну різницю ще більше посилювали різні соціальні структури та політичний спектр. Таким чином, для Західної Європи ХVIII ст. вже був характерний рух Просвітництва, тоді як у Польщі, наприклад, все ще панували католицизм і феодалізм [3]. Що ж до ХІХ ст., яке було періодом політичних і промислових революцій у Західній Європі, у Східній – для цього століття були притаманні революційні події під егідою селянства.

Висновки. Відродження неонацистської ідеології в Центральній та Східній Європі відбулося після Другої світової війни та краху радянської системи. Підтверджено, що трансформація, зокрема, після 1989 р. у регіоні створила чимало нових держав, які були обтяжені соціально-економічними проблемами та слабкими демократичними традиціями. Світлі перспективи західної демократії та капіталізму не принесли очікуваних покращень, навпаки, чимало колишніх державних підприємств було закрито, ширилося

безробіття, збільшився рівень злочинності та погіршився показник рівня життя. Молодь першою відчула наслідки економічної маргіналізації: їх невпевненість і невдоволення призвели до формування світогляду з неонацистською ідеологією. Так початки створення та функціонування руху описують дослідники на шпальтах наукових часописів, наводячи, до прикладу, ґрунтовні дослідження, які оперті на історичних чинниках розвитку неонацизму та сучасному стані. І хоча у певних країнах Центральної та Східної Європи частково різниться поточна ситуація щодо форм ведення неонацистської діяльності, проте їх спріднює сама ідеологія оперта на націонал-соціалізмі, який виник ще у 20-х рр. ХХ ст. у Німеччині.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пилипчук Р. Неонацизм / Енциклопедія Сучасної України України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-73612>

2. Antisemitism: Overview of data available in European Union 2008-2018. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-antisemitism-overview-2008-2018_en.pdf

3. Buchholz K. Where have far-right parties had most success in Europe? // Statista, 2022. URL: <https://www.statista.com/chart/20094/national-election-success-of-far-right-parties-europe/>

4. Colborne M. Neo-Nazi from across Europe rally in Budapest. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2020/2/8/neo-nazis-from-across-europe-rally-in-budapest>

5. Counteraction to manifestations of neo-Nazism and right-wing extremism. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Counteraction to manifestations of neo-Nazism. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21219&lang=en>

6. Eatwell R. How to revise history (and influence people?), Neo-Fascist style // The far-right in Western and Eastern Europe / ed. Luciano Cheles. London : Longman, 1995. P. 309.

7. European populism: trends, threats and future prospects / Tony Blair Institute for Global Change URL: <https://www.institute.global/insights/geopolitics-and-security/european-populism-trends-threats-and-future-prospects>

8. Gattinara C. Discourses and practices of violence in the Italian extreme right: Frames, symbols and identity-building in CasaPound Italia // International Journal of Conflict and Violence. 2014. № 1. 154–170 pp.

9. Hockenos P. Free to hate: The rise of the right in post-communist Europe. London : Routledge, 1993. P. 12.

10. Jarausch K. The conundrum of complicity in The law in Nazi Germany: ideology, opportunism, and the perversion of justice / ed. Alan E. Steinweis and Robert D. Rachlin. New York : Berghahn, 2015. P. 3.

11. Lee J. Nazism and Neo-Nazism in Film and Media. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2018. 263 p.

12. Minkenberg M. The Renewal of the Radical Right: Between Modernity and Anti-modernity // Government and Opposition. 2000. № 35. Pp. 170–188.

13. Minkenberg M. The rise of the radical right in Eastern Europe: Between mainstreaming and radicalization // Georgetown Journal of International Affairs. 2017. № 18. Pp. 29–31.

14. Ramalingam V. Old threat, new approach: Tackling the far-right across Europe. London: Institute for Strategic Dialogue, 2014. 46 p.

15. Rydgren J. Is Extreme Right-Wing Populism Contagious? Explaining the Emergence of a New Party Family // European Journal of Political Research, 2005. 413–437 pp.

16. Skinhead International: A Worldwide Survey of Neo-Nazi Skinheads. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/skinhead-international-worldwide-survey-neo-nazi-skinheads>

17. Smith A. The dark side of nationalism: the revival of nationalism in the late twentieth century Europe in The far-right in Western and Eastern Europe / ed. Luciano Cheles. London: Longman, 1995. P. 13

18. Tismaneanu V. Is East-Central Europe backsliding? Leninist legacies, pluralist dilemmas // Journal of Democracy. 2007. № 4. P. 34–39.

19. Stowarzieszenia «Nigdy więcej». URL: <https://www.nigdywiecej.org/>

20. Żuk P. Non-alternative reality? On the misery of the Left in Eastern Europe: the case of Poland // Journal of Contemporary Central and Eastern Europe. 2017. № 1. pp. 63–66.

REFERENCES:

1. Pylypchuk R. Neonatsyzm / Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.] ; NAN Ukrainy, NTSh. K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-73612>

2. Antisemitism: Overview of data available in European Union 2008-2018. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-antisemitism-overview-2008-2018_en.pdf

3. Buchholz K. Where have far-right parties had most success in Europe? // Statista, 2022. URL: <https://www.statista.com/chart/20094/national-election-success-of-far-right-parties-europe/>

4. Colborne M. Neo-Nazi from across Europe rally in Budapest. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2020/2/8/neo-nazis-from-across-europe-rally-in-budapest>

5. Counteraction to manifestations of neo-Nazism and right-wing extremism. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Counteraction to manifestations of neo-Nazism. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21219&lang=en>
6. Eatwell R. How to revise history (and influence people?), Neo-Fascist style // *The far-right in Western and Eastern Europe* / ed. Luciano Cheles. London : Longman, 1995. P. 309.
7. European populism: trends, threats and future prospects / Tony Blair Institute for Global Change URL: <https://www.institute.global/insights/geopolitics-and-security/european-populism-trends-threats-and-future-prospects>
8. Gattinara C. Discourses and practices of violence in the Italian extreme right: Frames, symbols and identity-building in CasaPound Italia // *International Journal of Conflict and Violence*, 2014. № 1. 154–170 pp.
9. Hockenos P. *Free to hate: The rise of the right in post-communist Europe*. London : Routledge, 1993. P. 12.
10. Jarausch K. The conundrum of complicity in The law in Nazi Germany: ideology, opportunism, and the perversion of justice / ed. Alan E. Steinweis and Robert D. Rachlin. New York: Berghahn, 2015. P. 3.
11. Lee J. *Nazism and Neo-Nazism in Film and Media*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018. 263 p.
12. Minkenberg M. The Renewal of the Radical Right: Between Modernity and Anti-modernity // *Government and Opposition*. 2000. № 35. Pp. 170–188.
13. Minkenberg M. The rise of the radical right in Eastern Europe: Between mainstreaming and radicalization // *Georgetown Journal of International Affairs*. 2017. № 18. Pp. 29–31.
14. Ramalingam V. Old threat, new approach: Tackling the far-right across Europe. London: Institute for Strategic Dialogue, 2014. 46 p.
15. Rydgren J. Is Extreme Right-Wing Populism Contagious? Explaining the Emergence of a New Party Family // *European Journal of Political Research*, 2005. 413–437 pp.
16. Skinhead International: A Worldwide Survey of Neo-Nazi Skinheads. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/skinhead-international-worldwide-survey-neo-nazi-skinheads>
17. Smith A. The dark side of nationalism: the revival of nationalism in the late twentieth century Europe in *The far-right in Western and Eastern Europe* / ed. Luciano Cheles. London: Longman, 1995. P. 13.
18. Tismaneanu V. Is East-Central Europe backsliding? Leninist legacies, pluralist dilemmas // *Journal of Democracy*, 2007. № 4. P. 34–39.
19. Stowarzieszenia «Nigdy więcej». URL: <https://www.nigdywiecej.org/>
20. Żuk P. Non-alternative reality? On the misery of the Left in Eastern Europe: the case of Poland // *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 2017. № 1. pp. 63–66.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2023